

Hoofdstuk 11

Marc Verboord, Susanne Janssen & Kees van Rees

Indicatoren voor classificatie in het culturele en literaire veld

Classificatie van culturele producten hangt niet alleen nauw samen met wie (instituten en actoren) deze producten, zowel in materieel als symbolisch opzicht, geproduceerd hebben maar ook met kenmerken van de personen die ze consumeren. Met een variant op DiMaggio,¹ is een genre te definiëren als een verzameling culturele goederen die in één klasse zijn verenigd op grond van het feit dat ze gelijkenissen vertonen in de ogen van actoren op het terrein van productie, distributie en/of consumptie. De verzameling genres waarmee een groep actoren zich met enige regelmaat bezighoudt, duiden we aan als het repertoire van die groep. Bij 'actoren' kan men hier denken aan musici die lid zijn van een orkest, redacteuren bij een uitgeverij, recensenten in de media, muziekproducenten die een label bij een grote platenmaatschappij onder hun hoede hebben, maar ook aan consumenten die zich richten op dezelfde culturele praktijken in hun vrije tijd. Een genre lijkt stabiel, zolang betrokkenen daar vrede mee hebben en nieuwe culturele producten er in opgenomen kunnen worden. Met de toevoeging van nieuwe producten verandert vaak niet alleen de samenstelling maar ook de aard van een genre. Regelmatig weet een groep actoren erkende gelijkenissen ter discussie te stellen, bijvoorbeeld door te claimen dat nieuwe culturele producten niet meer passen in het oude genre en eigenlijk een nieuw genre vertegenwoordigen. Ook de vraag welke typen consumenten een cultureel product in hun repertoire hebben is van invloed op de classificatie ervan.

Inzicht in classificatie van culturele producten en in het sociaal geconstrueerde karakter van genres veronderstelt kennis van de betrokken actoren; het vergt een bepaling van de diverse klassen van materiële en symbolische producenten en consumenten, én van hun onderlinge posities en relaties. Dit hoofdstuk vat om te beginnen een aantal kenmerken van classificaties samen.² In eerdere hoofdstukken zagen we al hoe de activiteiten van uiteenlopende actoren met elkaar samenhangen en elkaar beïnvloeden. Die wederzijdse afhankelijkheid blijft niet beperkt tot actoren binnen een institutie (bijvoorbeeld, uitgeverijen), maar ze betreft tevens de relatie tussen instituties op onderscheiden niveaus (uitgeverijen en kritiek; uitgeverijen en consumenten, enzovoorts), en ten slotte, krachten binnen het sociaal-economische en politieke veld die inwerken op het culturele veld met zijn subvelden (voorbeeld: de cultuurbegroting in tijden van bezuiniging). Kennis en begrip van de aard van classificaties en de relaties tussen instellingen vergemakkelijken de analyse van activiteiten van instellingen in het culturele veld. Bij wijze van voorbeeld wordt voor het literaire veld meer in detail aangegeven hoe analytische kernbegrippen kunnen worden vertaald in empirische indicatoren. De slotparagraaf presenteert een aantal indicatoren waarmee de positie van instituties en actoren, betrokken bij materiële en symbolische productie, gepreciseerd kan worden. De positie die actoren ten opzichte van elkaar innemen, verschaft informatie over hun status en over hun vermogen om classificaties bij andere actoren ingang te doen vinden.

Dit hoofdstuk beoogt het instrumentarium te concretiseren waarmee collega-onderzoekers en anderen het inzicht kunnen vergroten in de interacties tussen instituties en actoren in het culturele veld. Het zijn namelijk die interacties die leiden tot

classificaties van het culturele aanbod. Op hun beurt hebben die classificaties effect op vormen van cultuurdeelname; tegelijk geldt dat vormen van deelname en kenmerken van deelnemers van invloed zijn op het verdere aanbod en classificaties daarvan. Object van het hier voorgestelde onderzoekskader zijn dus de classificaties van en door actoren uit het culturele veld. Het kader bevat een voorstel om, op metaniveau, in empirisch onderzoek naar het culturele veld indicatoren te ontwikkelen die onderzoekers in staat stellen de aard en effecten van institutionele handelingen van actoren in dat veld beter te beschrijven en verklaren.

11.1 AARD VAN CULTURELE CLASSIFICATIES

Culturele hiërarchieën – waaronder ook literaire rangordes – zijn het resultaat van beoordelingsprocessen, en daaruit voortvloeiende classificaties, door daartoe bevoegd geachte instituties (zoals uitgeverijen, literatuurkritiek, literatuurwetenschap). Deze hiërarchieën hebben doorgaans een sterk impliciet karakter. Hoewel het vergelijken van literaire objecten naar hun waarde tot de kerntaken van de literatuurbeschouwing behoort,³ blijven omvattende vergelijkingen en expliciete rangordeningen doorgaans achterwege. Alleen door uitspraken binnen de literatuurbeschouwing te inventariseren op indicatoren als de hoeveelheid aandacht en de uitgesproken waardering voor auteurs en hun werken, kunnen literaire hiërarchieën worden gereconstrueerd.

De reconstructie van een literaire hiërarchie blijft een idiosyncratische onderneming, wanneer men geen inzicht heeft in de classificatieprocessen die aan dergelijke hiërarchieën ten grondslag liggen. Een theoretisch onderbouwd model dient aan te geven wat classificaties behelzen en welke aspecten hierin onderscheiden kunnen worden. Dit laatste punt is tevens belangrijk als opmaat voor een operationalisatie. Om te komen tot een dergelijk model zetten we een aantal kenmerken van classificaties, zoals gesignaleerd in eerder onderzoek, op een rij.

1. Classificaties zijn een vorm van symbolische productie

Culturele classificaties worden vanuit een institutioneel perspectief gezien als een vorm van symbolische productie.⁴ Kunstwerken krijgen, eenmaal in materieel opzicht geproduceerd, een bepaalde symbolische waarde toegekend. Het kunstwerk wordt bepaalde eigenschappen en kwaliteiten toegedicht waaraan het een zeker prestige ontleent. Deze eigenschappen en kwaliteiten vormen geen intrinsieke kenmerken van het kunstwerk. Ze zijn deel van een beeldvormingsproces waarin het voor het resultaat (mate van geproduceerde symbolische waarde) van groot belang is wie waarde toekent: de status van de beoordelaars zelf is bepalend voor de mate waarin zij erin slagen anderen van de ‘juistheid’ van dit waardeoordeel te overtuigen. Dit laatste wordt ook wel het creëren van ‘geloof’ in deze waardetoekenning genoemd.⁵

2. Classificaties zijn instrumenten van instituties

Literaire werken en andere cultuurproducten worden voortdurend door instituties onderworpen aan classificaties, waarbij ze zowel naar aard als kwaliteit van elkaar worden onderscheiden.⁶ Classificaties door instituties zijn collectief van aard, in de zin dat ze het denken en handelen van individuele actoren beïnvloeden. En wanneer de laatsten deze institutionele classificaties toepassen, bekrachtigen zij op hun beurt de status van die classificaties.⁷ Het classificeren van boeken en auteurs vindt plaats om

invloed uit te kunnen oefenen op de processen van productie, distributie en consumptie in het literaire veld. Leden van literaire instituties maken selecties uit het aanbod, brengen clusterings dan wel onderscheidingen aan, en geven literaire werken uiteenlopende kwaliteitspredikaten mee, waardoor ordeningen een hiërarchisch karakter krijgen. Hiermee beogen zij te sturen – uiteraard voor zover dat in het vermogen ligt van de institutie waartoe ze behoren – welke auteurs en boeken worden gepubliceerd, aan welke ruchtbaarheid wordt gegeven (bij een specifiek publiek), welke schrijvers en werken waardering krijgen, en welke middelen daartoe worden ingezet.⁸ De wijze waarop deze classificaties totstandkomen, de inhoud en effecten ervan, alsmede de mate waarin ze erkenning krijgen in een samenleving, zijn groeps- en tijdsgebonden.⁹ Literaire instituties hebben in een samenleving bevoegdheid gekregen om te classificeren op grond van hun veronderstelde expertise, waarvan de professionele status een indicator vormt. Dat hun classificaties als ‘legitiem’ worden beschouwd, vloeit voort uit hun succes om ‘geloof’ in deze classificaties te produceren.¹⁰ Bestaande classificaties bieden bovendien een legitimatie voor het handelen van literaire instituties. Ze zijn onderdeel van de handelingslogica van instituties en de daarbij betrokken individuele actoren.¹¹

3. Classificaties zijn het product van de consensus binnen een institutie

Classificaties stelen op de consensus die er binnen de betrokken instituties heerst over beoordelingen. Het ontbreken van de mogelijkheid producten eenduidig te ordenen naar intrinsieke eigenschappen – deze zijn per definitie meerduidig en dus multi-interpretabel – dwingt instituties om interne overeenstemming te vinden in hun oordeel.¹²

Literatuurbeschouwers houden rekening met de mening van hun collega-beoordelaars. Ten eerste is dit bevorderlijk voor de positie van de groep – hetgeen ook de eigen positie versterkt, en ten tweede wordt hierdoor voorkomen dat men binnen de groep geïsoleerd komt te staan. De positie van de groep is gebaat bij (het uitdragen van) consensus omdat een grote mate van overeenstemming bij de buitenwacht de indruk wekt dat er blijkbaar geen twijfel mogelijk is over de juistheid van de gerealiseerde classificatie. De sociale identiteit van de groep wordt daardoor versterkt,¹³ en pas dan kan men erin slagen ‘geloof’ in de classificatie te creëren. Niettemin trachten literatuurbeschouwers (eigenlijk alle typen institutionele actoren), binnen de marges die de nagestreefde consensus hun biedt, zich ook te onderscheiden van collega’s om daarmee binnen de institutie hoger in de rangorde te geraken en op grond van de aldus verkregen autoriteit zo mogelijk een sturende functie te vervullen. Aan deze concurrentiestrijd kunnen actoren in een institutie zich nauwelijks onttrekken, omdat zich telkens nieuwkomers aandienen die een positie in de hiërarchie willen veroveren.¹⁴

4. Classificaties hangen samen met classificaties van andere instituties

Hoewel literaire instituties in veel opzichten onderscheiden belangen hebben, kennen zij tevens gedeelde belangen en wederzijdse afhankelijkheidsrelaties.¹⁵ De taken van literaire instituties zijn in al hun gespecialiseerdheid dan ook sterk complementair. Zonder uitzondering dragen ze bij aan de twee kernactiviteiten van het literaire veld: de materiële en symbolische productie van literatuur. Literaire instituties hebben een gemeenschappelijke belang in het uitdragen van een (redelijk) congruent beeld van wat onder ‘literatuur’ verstaan dient te worden. Dit bevordert de bestendiging van vertrouwen in het onderscheidingsvermogen, en daarmee de autoriteitsstatus van literaire instituties.

Ook tussen instituties is daarom een zekere consensus in classificaties te vinden.¹⁶ Evenals binnen instituties, is er echter ook differentiatie aanwijsbaar, die samenhangt met de mate van autoriteit die instituties in het veld genieten dan wel de specifieke taken die ze verrichten.

De classificaties van een specifieke literaire institutie houden niet alleen verband met die van andere literaire instituties, maar ook met classificaties in andere culturele subvelden. Het gegeven dat literatuur gedurende het laatste kwart van de twintigste eeuw met een sterkere concurrentie van andere culturele praktijken te maken heeft gekregen, onderstreept dat literatuuronderzoekers eigenlijk het gehele culturele veld in aanmerking moeten nemen.

5. Classificaties hangen samen met (smaak)publieken

Instituties houden met hun classificaties ook rekening met de opvattingen en voorkeuren van consumenten (omroepen en hun kijkerspubliek, uitgevers en hun lezerspubliek). De productie en consumptie van culturele goederen (boeken in een bepaald genre) beïnvloeden elkaar over en weer.¹⁷ Literaire hiërarchieën ontleen hun bestaansrecht niet alleen aan erkenning binnen een institutie, en tussen instituties onderling, maar ook aan erkenning bij een bepaald (smaak)publiek. Een belangrijke functie van de consensus binnen en tussen instituties is, zoals gezegd, de overdracht van een coherent beeld van classificaties. Hoe groter de overeenstemming, des te groter de kans dat het betreffende publiek ‘geloof’ hecht aan de gepresenteerde classificaties. Dit ‘geloof’ (of erkenning) van het publiek is belangrijk omdat culturele instituties in meer dan één opzicht afhankelijk zijn van een publiek. Omroepprogrammering en de rol van kijkcijfers illustreren dit. Uitgevers hebben een publiek nodig dat hun boeken koopt; recensenten hebben, via de periodieken waarin ze publiceren, een publiek nodig dat hun recensies leest, enzovoorts.

Daarnaast is de maatschappelijke status van culturele objecten en classificaties mede afhankelijk van de samenstelling van het publiek dat op een bepaald repertoire of cluster producten afkomt.¹⁸ Naarmate het publiek voor een genre of subgenre meer sociaal prestige bezit, stijgt het maatschappelijk aanzien van een genre. Dit maakt het afstemmen van classificaties op een publiek tot een ingewikkeld proces: enerzijds hebben instituties een publiek nodig dat hun classificatie onderschrijft, anderzijds zullen ze niet elk publiek willen adopteren.¹⁹ Classificaties vormen ook een instrument om een beoogd publiek te bereiken. Dit geldt bijvoorbeeld voor de makers van schoolboeken voor het literatuuronderwijs. Bij de samenstelling van het auteurscorpus staan die voor een tweeledige taak: niet alleen om keuzes van de literatuurbeschouwing te reproduceren, maar ook om deze lesstof toe te snijden op de capaciteiten en interesses van de leerlingen.²⁰

6. Classificaties ontstaan geleidelijk

Slechts een fractie van wat beoordelaars in recensies en andere publicaties te berde brengen, beklijft en kristalliseert zich uit tot een etikettering die typerend kan zijn voor een classificatie. Omdat beoordelaars rekening houden met waardetoekeningen binnen de eigen en andere instituties, en met het beoogde publiek, verloopt de totstandkoming van classificaties geleidelijk. Het bereiken van consensus vergt meerdere beoordelaars; er gaat de nodige tijd overheen vooraleer een min of meer vastomlijnd beeld ontstaat over

de status van het beoordeelde werk of zijn auteur.²¹ Een aanzienlijk deel van de wederzijdse afstemming van institutionele beoordelaars geschiedt op basis van auteursgebonden informatie-items (zoals de naam van diens uitgever of de receptie van diens eerdere werk) die als indicatoren dienen voor literair prestige.²² Het gebruik van dit soort indicatoren kan de acceptatie van een classificatie versnellen. Aan de selectie van debutanten voor bespreking door recensenten gaat de selectie van manuscripten door uitgevers vooraf. In het voorgaande hoofdstuk is benadrukt dat materiële productie niet uitsluitend met uitgeverijen en andere distributeurs mag worden geassocieerd, noch symbolische productie uitsluitend met instituties als kritiek en onderwijs. Op langere termijn behelst het product van een uitgeverij, haar fonds, behalve economische ook symbolische waarde, die afstraalt op nieuwkomers. Het uitgevershuis mag prestigieus heten, omdat het gerenommeerde auteurs in zijn fondslijst telt. Wordt het manuscript van een onbekende debutant uitgegeven door een dergelijk toonaangevend huis, dan straalt dat aanzien af op deze debutant. Dit ‘afstralen’ kan tot uiting komen in de beslissing van recensenten in topperiodieken om aan deze debutant voorrang te geven. Stemt een gerenommeerd auteur ermee in om voortaan te worden uitgegeven door een nieuwe uitgeverij, dan profiteert deze al bij de start van die reputatie: de in 2001 door Tilly Hermans begonnen uitgeverij, Augustus, is daarvan een voorbeeld. Veel van deze ‘auteurskenmerken’ zijn – zolang de auteur nog publiceert – dynamisch en tijdsafhankelijk. Naast de positie van de betrokken uitgeverij, gaat het hierbij om de receptie van eerdere werken (in termen van zowel aandacht als waardering), en overige carrièrekenmerken (nevenactiviteiten in het literaire veld, publicatiegeschiedenis, eigen poëtische positionering, mate van commercieel succes, enzovoorts). Dergelijke informatie wordt continu door literatuurbeschouwers ingezet en gereproduceerd bij hun beoordelingen, waardoor classificaties onvermijdelijk een sterk oeuvregebonden karakter krijgen. Dit maakt dat oordelen over de eerste werken van een auteur doorgaans afwachtend en behoudend zijn; men wil niet het risico lopen te vroeg een auteur af te schrijven die zich nog kan ontpoppen als een door andere critici wel gewaardeerde schrijver; en vice versa. Pas na meerdere publicaties worden de beoordelingen uitgesproken.²³ Behalve in de gelijkgestemdheid waarmee oordelen worden uitgesproken, reflecteert de geleidelijkheid in het classificatieproces zich overigens ook in de waardering van literaire oeuvres. In de regel stijgen of dalen auteurs slechts geleidelijk op de literaire ranglijst.

7. Classificaties worden beïnvloed door maatschappelijke en andere exogene ontwikkelingen

Zoals literaire instituties onderling gerelateerd zijn binnen de context van het literaire veld, is het literaire veld op zijn beurt verbonden met andere culturele sectoren en met andere sociale systemen in de bredere maatschappelijke context.²⁴ Exogene factoren zijn van invloed op culturele en literaire classificaties. Literaire instituties zijn afhankelijk van het belang dat in de samenleving aan culturele en literaire kennis, vaardigheden en daarmee samenhangende status wordt gehecht. Overheidsbeleid, onderwijsrichtlijnen en mediakaracteristieken zijn medebepalend voor het draagvlak of platform waarop classificaties kunnen rekenen. Concurrentie van nieuwe of expanderende media zoals televisie, computer en Internet maakt dat printmedia in toenemende mate gepercipieerd worden als ‘ouderwetse’ media, wat niet alleen de belangstelling ervoor maar ook de

autoriteit van hun roergangers doet afnemen. Veldexterne factoren worden in de sociologische literatuur over cultuurproductie en organisatie vaak in zes categorieën onderscheiden: wet- en regelgeving (bijvoorbeeld cultuurbegroting, vaste boekenprijs), technologie (bijvoorbeeld opkomst nieuwe media, toekomst van ‘print-on-demand’), structuur van de bedrijfstak (bijvoorbeeld uitgeverij als onderdeel van mediaconcerns), organisatiestructuur (bijvoorbeeld rol van marketingafdelingen), loopbanen (bijvoorbeeld afnemend belang van anciënniteit, mediagerichtheid van auteurs) en de markt (bijvoorbeeld vraag naar printmedia versus de vraag naar audiovisuele media).²⁵

Samenvattend kunnen literaire classificaties worden beschouwd als rangordeningen op grond van waardetoekeningen door literaire instituties, die uitmonden in een – doorgaans impliciete – hiërarchie. Het groeperen en labelen van individuele titels en auteurs heeft in het geschetste institutionele perspectief steevast een waardegebonden lading. Neutrale aanduidingen voor clusters van auteurs of titels bestaan in de praktijk niet. Genre-aanduidingen als ‘literatuur’, ‘populaire literatuur’ en ‘ontspannende lectuur’ brengen niet alleen de gepercipieerde aard van de hieronder geschaarde teksten tot uitdrukking maar ook de gepercipieerde kwaliteit ervan. Echter, dezelfde processen die tot deze classificaties hebben geleid, kunnen ze in de loop der tijd – in een andere sociale context – ook weer veranderen. Drie belangrijke kernkarakteristieken vallen aan classificaties te onderscheiden die als variabelen van invloed zijn op de uiteindelijke vorm en inhoud: ze zijn in meer of mindere mate het product van consensus (binnen en tussen instituties), ze zijn in meer of mindere mate hiërarchisch van aard en ze hebben een dynamisch karakter.

Deze aspecten sluiten nauw aan bij de vier dimensies die DiMaggio onderscheidt binnen Artistieke Classificatie Systemen (ACS): differentiatie, hiërarchisering, universaliteit en afgrenzingssterkte.²⁶ Dat classificaties uitkomst zijn van consensus verwijst zowel naar de differentiatie in classificatiesystemen (aantal institutioneel afgegrensde genres) als de universaliteit (overeenstemming tussen groepen over het herkennen en classificeren van genres). Het hiërarchische aspect sluit uiteraard aan bij de dimensie hiërarchisering maar ook bij de afgrenzingssterkte (mate waarin grenzen tussen genres met rituelen worden gemarkeerd). Dynamiek als zodanig wordt door DiMaggio niet als een afzonderlijke dimensie beschouwd. Veranderingen in classificatiesystemen voltrekken zich via veranderingen in de onderscheiden dimensies. Deze dimensies worden door hem gerelateerd aan karakteristieken van de betrokken samenleving. Cruciaal in zijn theorie is de op Bourdieu geïnspireerde idee dat smaken nauw samenhangen met sociaal-culturele posities. Door specifieke smaakvoorkeuren te tonen, kan iemand zijn of haar sociale positie uitdragen en sociale relaties construeren. Omgekeerd zegt het geheel aan sociale posities ook iets over de wijze waarop met cultuur wordt omgegaan in een maatschappij. Structurele kenmerken van een samenleving, en uiteraard ook veranderingen hierin, worden langs deze weg gereflecteerd in de wijze van classificeren. Op deze sociale inbedding komen we nog terug.

11.2 KERNKARAKTERISTIEKEN VAN CLASSIFICATIES EN INSTITUTIES

Vanuit de drie onderscheiden kernkarakteristieken kan een stap gezet worden naar verdere empirische onderzoeksdesigns. Tabel 1 laat zien hoe de kernkarakteristieken gerelateerd kunnen worden aan de instituties alsmede de aard van de

classificatiekenmerken. Voordat we in de volgende paragraaf concrete voorbeelden presenteren van onderzoeksvragen die uit deze tabel gedestilleerd kunnen worden, geven we hieronder een korte toelichting op de indeling van de tabel.

Verticaal staan de besproken kernkarakteristieken van classificaties: de mate van *consensus*, *hiërarchie* en *dynamiek*. Horizontaal is de institutionele positionering aangegeven. De kernkarakteristieken kunnen onderzocht worden *binnen instituties* (tweede kolom) en *tussen instituties* (derde kolom). Afhankelijk van waar de kernkarakteristieken worden onderzocht, kan de richting worden gepreciseerd waarin het onderzoek zich vervolgens ontwikkelt: dit is af te lezen waar de rijen en kolommen elkaar kruisen. Voor de mate van consensus en hiërarchie zijn er drie typen indicatoren onderscheiden: selectie-indicatoren, ordeningsindicatoren en indicatoren die betrekking hebben op andere ontplooide activiteiten. De selectie-indicatoren verwijzen naar de keuzes die instituties of specifieke instellingen daarbinnen maken uit het totale aanbod aan titels en/of auteurs bij het uitvoeren van hun specifieke taken binnen het literaire veld (uitgeverijen selecteren welke auteurs worden uitgegeven, recensenten selecteren welke auteurs besproken worden, enzovoorts). De ordeningsindicatoren verwijzen naar de manier waarop de geselecteerde titels en/of auteurs worden geëvalueerd, gelabeld, geclusterd of geordend door de (instellingen binnen) instituties, opnieuw al naar gelang de taken die betreffende institutie nakomt (uitgeverijen delen auteurs in in genres, recensenten vellen waardeoordelen over titels en auteurs, enzovoorts). Selectie-indicatoren zullen naar verwachting vaker voorkomen in combinatie met de mate van consensus, terwijl ordeningsindicatoren doorgaans zullen samengaan met de kernkarakteristiek 'hiërarchie'.

Indicatoren voor wat betreft overige ontplooide activiteiten hebben ten aanzien van classificatieprocessen vaak een ondersteunend karakter. Zo kan onderzocht worden hoe de personele en financiële structuur van organisaties zich verhoudt tot hun primaire classificerende taken (hoe verhouden binnen een uitgeverij de promotiebudgetten voor literaire fictie en thrillers zich tot elkaar, hoeveel recensenten binnen een krant houden zich bezig met literaire fictie, et cetera). Ook is het mogelijk te kijken naar nevenactiviteiten of de mate van dienstverlening. Sommige instellingen uit de bovenlaag van hun categorie (uitgevers, boekhandels, et cetera) blijken dankzij de expertise van hun medewerkers (redacteuren, boekverkopers, et cetera) beter dan hun concurrenten in staat om aan wensen en behoeften van hun cliënten (auteurs; kopers; leners) tegemoet te komen.

Voorbeelden van concrete metingen zijn eveneens aangegeven in de tabel. De onderzoeker zou bij consensusvraagstukken eenvoudigweg naar de groepsgrootte kunnen kijken (bijvoorbeeld hoeveel actoren selecteren auteur A en hoeveel selecteren auteur B). Een andere meting zou de kenmerken van geselecteerden (bijvoorbeeld geslacht of anciënniteit) kunnen betreffen: hoe is de verhouding tussen uiteenlopende categorieën in de selectie? Studies naar het hiërarchische aspect in classificaties stellen in staat te analyseren wat het bereik is van rangordeningen: hoever ligt de waardering van auteurs uit elkaar? Hoeveel ruimte is er aan de 'top'? Hoe 'streng' is men in het toekennen van expliciete waardering? Daarnaast is ook hier een verdieping mogelijk naar additionele kenmerken van de onderzoeksobjecten: welke verschillen bestaan er bijvoorbeeld tussen

recent gedebuteerde en reeds lang publicerende auteurs of tussen mannen en vrouwen?
En hoe worden rangordes gemotiveerd vanuit een institutioneel begrippenkader?

Tabel 11.1.

Kernkarakteristieken van culturele classificaties

<i>Kernkarakteristieken</i>	<i>Institutioneel niveau</i>	
	BINNEN INSTITUTIES	TUSSEN INSTITUTIES
MATE VAN CONSENSUS	- in selectie - (in ordening) - in overige activiteiten <i>meting:</i> 1.groeps grootte 2.externe kenmerken (anciënniteit, sekse, land)	- in selectie - (in ordening) - in overige activiteiten <i>meting:</i> 1.groeps grootte 2.externe kenmerken (anciënniteit, sekse, land)
HIERARCHIE	- (in selectie) - in ordening - in overige activiteiten <i>meting:</i> 3.bereik van rangorde (gem, min-max) 4.externe kenmerken (anciënniteit, sekse, land, toegekende labels)	- (in selectie) - in ordening - in overige activiteiten <i>meting:</i> 3.bereik van rangorde (gem, min-max) 4.externe kenmerken (anciënniteit, sekse, land, toegekende labels)
DYNAMIEK	- in mate van consensus - in hiërarchie <i>meting:</i> 5.trend 1,2,3,4 6.omloopsnelheid 1,2,3,4	- in mate van consensus - in hiërarchie <i>meting:</i> 7.trend 1,2,3,4 8.omloopsnelheid 1,2, 3,4

Afhankelijk van de literaturopvatting en doelstellingen van de betreffende institutionele actor wordt de aangebrachte ordening op kwalitatieve wijze beargumenteerd, hetzij door het toekennen van expliciete kwaliteitspredikaten, hetzij door het toekennen van een of meerdere labels die geassocieerd worden met een bepaalde positie op een kwaliteitshiërarchie (bijvoorbeeld de indeling in een genre of een literaire stroming). Gezien de al genoemde, sterk impliciete aard van classificatieprocessen is dit type ordeningsindicatoren belangrijk voor de classificatie. Ze zouden echter niet *at face value* moeten worden gezien. Voortdurend dient de onderzoeker te beseffen dat de gebruikte labels, evenals de gebruikte kwaliteitspredikaten, instrumenten zijn van instituties om de symbolische productie te beïnvloeden. De consensus die er wellicht over sommige van deze labels bestaat, is even relatief als de consensus ten aanzien van titels en auteurs. Niettemin biedt juist deze relativiteit aanknopingspunten voor het onderzoeken van hiërarchieën: de associaties tussen selecties, kwaliteitspredikaten en toegekende labels bieden inzicht in welke literaire vormen en uitingen op dat moment door (instellingen binnen) instituties waardevol worden geacht. Zo toonde een studie op een ander cultureel terrein, naar de ontwikkeling van de filmkritiek in de Verenigde Staten, hoe filmrecensenten door gaandeweg het discours van recensenten in legitieme culturele genres over te nemen, het filmgenre van meer cultureel prestige wisten te voorzien.²⁷

Voor beide genoemde kernkarakteristieken geldt dat een analyse meerdere tijdstippen kan beslaan. Daarmee zijn we aanbeland bij de derde kernkarakteristiek, de dynamiek van classificaties, die zowel betrekking kan hebben op de mate van consensus als de mate van

hiërarchie. Er is sprake van een verdubbeling van functies. De *status aparte* van deze karakteristiek vloeit dan ook niet zozeer voort uit de logica van het schema (dynamiek vormt inderdaad een ander soort categorie dan mate van consensus en hiërarchie), als wel uit de logica van onderzoek. Onderzoek naar diachrone processen en activiteiten vergt, door de onvermijdelijke verdubbeling, een andere aanpak dan synchroon afgebakende studies. Op een operationeel niveau is deze verdubbeling voorstelbaar via het in kaart brengen van trends (herhaalde metingen van hetzelfde concept in verschillende periodes) of het analyseren van de (omloop)snelheid waarmee processen als selectie of ordening plaats hebben binnen één bepaalde periode.

11.3 OVEREENKOMSTEN EN VERSCHILLEN

In de volgende paragraaf geven we meer concrete suggesties voor verder onderzoek naar de bovengenoemde kernkarakteristieken. Classificaties, als vorm van symbolische productie, blijven daarbij het overkoepelende onderzoeksprobleem. Gezien het voorgestelde relationele perspectief zullen overeenkomsten en verschillen binnen en tussen instituties hierin de leidraad vormen. Op veldexterne factoren, die overigens permanent aandacht verdienen, gaan we hieronder niet verder in.

11.3.1 Overeenkomsten en verschillen binnen instituties

Ten eerste kunnen zich overeenkomsten en verschillen voordoen binnen instituties. Gelijksoortige organisaties of actoren (bijvoorbeeld uitgeverijen, boekhandels, critici) kunnen verschillen tot uitdrukking brengen in de wijze waarop ze zich positioneren ten opzichte van ‘concurrenten’ (met andere doelgroepen, literatuuropvattingen, etc.). Maar ook kunnen ze de aandacht vestigen op overeenkomsten door een bepaalde gemeenschappelijke basis of consensus te benadrukken (bijvoorbeeld het gebruik van het label ‘literair’). Zoals beargumenteerd, is een zekere consensus noodzakelijk voor het verkrijgen van legitimiteit.

Welke instituties men ook kiest, de instellingen binnen die institutie vertonen onderling overeenkomsten en verschillen, al naar gelang de relaties die ze in de loop van de tijd hebben opgebouwd en nog onderhouden met instellingen binnen andere instituties. De Bezige Bij en Querido zijn in 2006 twee literaire uitgeverij-imprints van de Weekbladpers Groep. In de tweede helft van de vorige eeuw wisten ze vanuit uiteenlopende bedrijfsmatige en organisatorische vertrekpunten (als schrijverscoöperatie respectievelijk voormalig familiebedrijf²⁸) geleidelijk een aanzienlijk prestige op te bouwen. Auteurs van deze fondsen maakten vanwege het uitgeversprestige waarmee ze geassocieerd worden een grotere kans om hun werk besproken te zien, om in aanmerking te komen voor een literaire prijs of voor beurzen verstrekt door het Fonds voor de Letteren. Beide uitgeverijen behoren nog altijd tot de (overigens smalle) top, een positie die niet is weggelegd voor een uitgeverij als De Harmonie of Podium. Zowel voor de mate van consensus, vooral in termen van selectie, als de hiërarchie, vooral in termen van ordening, onderscheiden de eerstgenoemde uitgeverijen zich derhalve op soortgelijke wijze van de laatstgenoemden.²⁹

Naast deze overeenkomsten tussen De Bezige Bij en Querido zijn er ook opmerkelijke verschillen. De Bezige Bij geeft aanzienlijk meer vertalingen uit dan Querido en het fonds van de Bezige Bij is door de kritiek lange tijd bestempeld als ‘avant-gardistisch’. De interesse van kritiek en publiek voor ‘avant-garde’ taande en de

bedrijfsresultaten werden steeds meer afhankelijk van ‘de nieuwe Mulisch’ of de heruitgave van Toonderstrips. De Bezige Bij had moeite de aangetaste reputatie op te vijzelen met sterke blijvers onder de debutanten. In vergelijking met de jaren 1965-1980, verloor het fonds van De Bezige Bij aanzien door de geringe vernieuwingsdrang, al lijkt de uitgeverij in het nieuwe millennium, met een nieuwe directeur en door jonge, als talentvol beschouwde auteurs binnen te halen, weer in de lift te zitten. Terugkoppeland naar Tabel 11.1, zien we hier de dynamische factor in het classificatieproces terug. Door een veranderende context verliezen selecties en ordeningen in de loop der tijd hun eerdere betekenis; alleen door adequate aanpassingen aan de nieuwe omstandigheden kunnen instellingen binnen een institutie hun reputatie handhaven.

Vergelijkbare overeenkomsten en verschillen komen we tegen binnen instituties die zich bezighouden met distributie en symbolische productie. Het assortiment is een relevant kenmerk van boekwinkels: de selectie aan titels en auteurs die zij in huis hebben is medebepalend voor het soort publiek dat ze weten te trekken. Verkooppunten van AKO en Bruna zijn strategisch goed gelegen (stations en winkelcentra) maar het assortiment is qua omvang klein, sterk gericht op bestsellers voor het niet-gespecialiseerde publiek en daardoor onvergelijkbaar met winkels die deel uitmaken van bijvoorbeeld Boekhandelsgroep Nederland (BGN). Laatstgenoemde categorie kenmerkt zich door een breder assortiment in fictie en non-fictie, gespecialiseerde dienstverlening aan klanten, en een minder prominente plaats van bestsellers (al worden die zeker niet verwaarloosd). Het eerste type boekhandel selecteert strenger en eenzijdiger (vooral titels met commerciële potentie) en benadrukt in zijn orderingspraktijk vooral de populariteit van zijn titels en niet, zoals het tweede type boekhandels, het literaire gehalte van zijn aanbod. De respectievelijke marketing- en dienstverleningsactiviteiten, alsook de locatie en winkelinrichting, sluiten hier nauw op aan. Overigens wordt in beide categorieën de aard van het aanbod grotendeels van bovenaf opgelegd. Dat is niet het geval bij een derde categorie, de zelfstandige boekhandel, die overigens krimpt in omvang.³⁰

In het geval van periodieken is de plaatsruimte voor informatie over cultuursectoren een belangrijk gegeven. Kranten en tijdschriften verschillen sterk in de verdeling van die ruimte over specifieke cultuursectoren, in de omvang en samenstelling van de culturele redactie en in het aantal freelance medewerkers die jaarlijks hun mening geven over het nieuwe culturele aanbod. Bij recensenten kan men hun productiviteit, hun opvattingen over literatuur, hun redactionele machtspositie of zelfs de lengte van hun recensies in aanmerking nemen. In de jaren zeventig en tachtig publiceerden Ab Visser (*Leeuwarder Courant*) en Hans Warren (*PZC*) weliswaar extreem veel recensies, maar die waren per besproken titel gering van omvang vergeleken met een gemiddelde recensie in de zogeheten kwaliteitspers (*NRC Handelsblad*, *de Volkskrant*, *Vrij Nederland*, et cetera). Bij de digitalisering van recensie-archieven van dag- en weekbladen (cd-rom ‘Literaire recensies’ van het NBLC, opgevolgd door een website) kregen deze recensies uit regionale dagbladen nog een tweede leven, maar de kans lijkt gering dat ze een publiek van *peers* in topperiodieken bereikten; de invloed van regionale bladen op de consensusvorming onder ‘ingewijden’ lijkt verwaarloosbaar, al zijn er voor het verleden wel uitzonderingen te noemen, zoals Alfred Kossmann. Overigens lijkt de consensus in selectie- en orderingspraktijken van recensenten de laatste decennia sowieso terug te lopen. Het recensentengilde is sterk in omvang toegenomen, maar nieuwe lichten lijken meer rekening te willen houden met het publiek dat ze (willen) bedienen en dan met

(voorheen) toonaangevende recensenten van invloedrijke periodieken.³¹ Zeker op het terrein van de literatuurbeschuwing is een dynamische invalshoek derhalve voor de hand liggend.

11.3.2 Overeenkomsten en verschillen tussen instituties

Ten tweede doen zich tussen instituties overeenkomsten en verschillen voor. Organisaties en individuele actoren richten zich op verwante geesten en instellingen binnen andere instituties, waarmee contacten kunnen worden aangehaald (een uitgeverij zoekt bijvoorbeeld geschikte verkoopkanalen en media met het oog op het veronderstelde lezerspubliek voor haar boeken, een criticus zoekt een forum voor het verspreiden van literatuuropvattingen).

Empirisch onderzoek naar het literaire veld dient naast de overeenkomsten en verschillen binnen afzonderlijke instituties, ook de verhoudingen tussen instituties te bekijken. Materiële en symbolische productie beïnvloeden elkaar wederzijds en hetzelfde geldt voor de productie en consumptie van culturele goederen. Aan de productiekant scoren *Querido* en *De Bezige Bij* beide betrekkelijk hoog op de hoeveelheid aandacht binnen de literaire kritiek in vergelijking met *De Harmonie*: de culturele journalistiek blijkt hun titels meer aandacht waard te vinden dan die van *De Harmonie*. Niet toevallig produceert *De Harmonie* minder literaire titels per jaar, wat de kans op aandacht verder verkleint. Het megasucces van de *Harry Potter*-vertalingen stelt *De Harmonie* in principe in staat om gereputeerde auteurs weg te kopen bij andere uitgeverijen, maar zo werkt de Nederlandse literaire markt nog niet, een enkele recente uitzondering (*Spijkers*) daargelaten – die overigens best het begin kan zijn van een nieuwe trend onder literaire uitgevers. Vooralsnog gaat symbolisch kapitaal bij hen meestal vóór economisch kapitaal. Dat *De Boekerij* op het punt van aandacht zelfs niet aan *De Harmonie* kan tippen, deert de eerstgenoemde niet. Zij richt zich op het verwerven van een groot marktaandeel in een ander segment dan literatuur, namelijk dat van spannende en van romantische boeken. Hier raakt productie consumptie: uitgevers houden rekening met hun beoogde lezerspubliek, dikwijls overigens door zaken af te stemmen met andere partijen in het literaire veld. Al direct na de acceptatie van bijvoorbeeld een manuscript door een uitgeverij, zien we dat andere instituties beslissingen binnen de uitgeverij beïnvloeden. Een manuscript kan pas via boekhandel of bibliotheek verspreid worden, nadat een uitgever er de materiële vorm van een boek aan heeft gegeven. Om de uiteindelijke oplage van titels, waarop via marketing wordt ingezet, vast te stellen maakt een uitgever een beredeneerde schatting, door grote distributeurs (boekhandelsketens, boekenclubs, bibliotheekcentrales) van tevoren te raadplegen hoeveel exemplaren ze van een titel denken af te nemen. Bij de beslissingen die uitgever, boekhandelaar of criticus vervolgens nemen, houdt elk rekening met de eerdere resultaten van uitgever en auteur (verkoopcijfers, posities op bestsellerlijsten en recensies van eerdere titels van dezelfde auteur, het genre, de beoogde marketing: display, interviews, tournee et cetera).

Op hun beurt kunnen groepen lezers van elkaar onderscheiden worden op grond van (a) de soorten boeken of auteurs die ze lezen, (b) de informatiebronnen die ze gebruiken om zich op het aanbod te oriënteren, (c) culturele en economische hulpbronnen die ze kunnen en/of willen investeren in lezen of in andere culturele activiteiten. Lezers van auteurs die tot de top van de literaire hiërarchie gerekend worden, zullen meer van hun gading vinden bij de periodieken die veel ruimte reserveren voor literaire kritiek,

zoals *Vrij Nederland*, *NRC Handelsblad* of *de Volkskrant*, dan bij meer populair georiënteerde periodieken als *De Telegraaf*. Verbreedt men het perspectief tot het culturele veld, dan kunnen wellicht diezelfde of vergelijkbare groepen onderscheiden worden op grond van hun culturele repertoire en hun leefstijl. De vraag kan dan onderzocht worden onder welke omstandigheden het lezen van boeken lijkt te ‘passen’ in een mediarepertoire of een cultureel repertoire. Maar ook hoe mettertijd de maatschappelijke maatstaven veranderen om over passendheid te oordelen en welke verschuivingen zich voordoen in de rol van kritiek of onderwijs bij het overdragen van dergelijke criteria.

Vanuit het eerder geschetste theoretisch kader over classificaties kan worden nagegaan in hoeverre kenmerken binnen de ene institutie verband houden met die in andere instituties. Wie zo te werk gaat, doet dat in de verwachting aan die overeenkomsten en verschillen iets te kunnen aflezen over de redenen waarom een bepaalde situatie of ontwikkeling zich voordoet, bijvoorbeeld waarom de ene instelling (of actor) succesvoller is in haar opereren dan een andere – meer prestigieus wordt gevonden, meer macht verwerft, meer kwaliteit krijgt toegekend, meer publiek trekt – al naar gelang de gekozen dimensie van ‘succes’. Systematisch onderzoek ernaar onthult een cruciaal aspect van culturele producten: niet alleen dat ze geacht worden, volgens het alledaagse en misleidende taalgebruik, meer of minder kwaliteit te ‘bezitten’, maar ook waarom dat zo is. Kwaliteit wordt in de samenleving toegekend. Een belangrijk vraag is dan: wie of wat kent kwaliteit toe? Waardoor wordt die toekenning gelegitimeerd, ondanks het ontbreken van een archimedisch punt – ondanks het feit dat een instrument ontbreekt om die kwaliteit of waarde objectief vast te stellen? Meer concrete vragen luiden: in hoeverre heeft literair-kritische aandacht voor eerdere titels effect op aandacht voor of economisch succes van nieuwe titels van een uitgeverij? In hoeverre beïnvloedt het prestige van een uitgeverij het keuzeprocess van recensenten? Hoe is het gezag van critici of het prestige van literaire uitgeverijen te meten? Om welke redenen valt aan te nemen dat het antwoord op deze vragen nu anders luidt dan dertig à veertig jaar geleden?

Om die overeenkomsten en verschillen te kunnen analyseren, is men wel gedwongen ze per institutie enigszins gescheiden te behandelen. Onderzoek naar één specifieke instelling in het literaire veld (een uitgeverij, een bepaald tijdschrift) is legitiem in zoverre het de beschrijving van relevante data oplevert, maar een exclusieve focus op één instelling is uitgesloten; een onderzoeker is vrijwel altijd gedwongen er andere factoren bij te betrekken, de matrix uit Tabel 11.2 illustreert dat.

11.4 INDICATOREN VAN CLASSIFICATIES

Om zicht te krijgen op veranderingen in classificatieprocessen in het literaire veld, dienen we gegevens te verzamelen over dit type eigenschappen. Aan de hand daarvan vallen vervolgens uitspraken te doen over de omvang en positie van instituties (hoe sterk staan zij binnen het literaire/culturele veld of de bredere samenleving), en over het aandeel van verschillende typen instellingen binnen instituties, waarbij zowel horizontale als verticale relaties verdisconteerd moeten worden (welke literatuuropvattingen domineren het veld?). Deze gegevens kunnen alleen verzameld worden indien we beschikken over zinvolle indicatoren.

Schematisch kan men zich (veldinterne) verschillen en overeenkomsten op de niveaus van materiële en symbolische productie en distributie voorstellen als in Tabel

11.2. In de meest linker kolom staat het type actor of institutie in kapitalen (van auteur tot lezers).³² De cellen in de rij volgend op de naam van een institutie vermelden uiteenlopende categorieën van zo'n instelling – met een getal lopend van 1, 2, 3 ... tot n; direct onder deze grijs gekleurde rij volgt een aantal rijen die elk een indicator vermelden waarvan de werking hierboven is toegelicht en waarop ook andere onderzoekers in de toekomst hun typologie van een institutie kunnen baseren. De indicatoren zijn verdeeld in de drie typen die reeds in Tabel 1 onderscheiden werden: selectie-indicatoren, ordeningsindicatoren en indicatoren van overige activiteiten. Voor een eerste classificatie van uitgeverijen naar gehanteerde selectieprocessen, bijvoorbeeld, kan men werken met indicatoren als 'aantal jaarlijkse uitgebrachte nieuwe fictietitels' en 'omvang fondslijst' (selectie). Voor een nadere classificatie van uitgeverijen naar literaire status of prestige, verdient het voorkeur te werken met andere indicatoren, zoals 'aantal jaarlijks uitgebrachte fictietitels NUGI-categorie *literair proza*' en 'het gemiddeld aantal recensies in topperiodieken dat titels ontvangen' (hiërarchie).³³ Voorbeelden van andere activiteiten zijn 'omvang van het reclamebudget' (dat een indicatie vormt van het belang dat een uitgeverij hecht aan het bereiken van haar doelgroepen) en 'aantal medewerkers van imprint'. Tot slot zijn in de tabel voor elke indicator een aantal voorbeelden gegeven van de waarden die de metingen zouden kunnen aannemen voor elke onderscheiden categorie van institutionele actoren. Auteur 1 heeft bijvoorbeeld 15 recensies ontvangen voor de laatste titel, terwijl de overige auteurs respectievelijk 8, 3 en 0 recensies ontvingen.

Indicatoren kunnen in hun algemeenheid zeer uiteenlopende vormen aannemen. Van belang is echter dat ze (a) verwijzen naar een achterliggend theoretisch begrip, (b) empirisch kunnen worden vastgesteld, (c) betrouwbaar kunnen worden vastgesteld, en (d) generaliseerbare vergelijkingen tussen de onderzoeksobjecten mogelijk maken. Wanneer we het literair prestige van een uitgeverij zouden willen meten, dienen we eerst vanuit de theorie te definiëren wat onder 'literair prestige' wordt verstaan, bijvoorbeeld: de symbolische waarde van teksten die de producent (auteurs, uitgevers) gemiddeld genomen het meest door andere actoren in het literaire veld krijgt toegekend, in de vorm van positieve recensies, literaire prijzen, opname in literaire encyclopedieën, et cetera. Aan de hand daarvan is het mogelijk het abstracte begrip 'literair prestige' te vertalen in meer concrete indicatoren: prijzen die auteurs uit de stal van een uitgeverij hebben behaald, hoeveelheid en aard van literair-kritische aandacht voor nieuwe titels in topperiodieken, het voorkomen op leeslijsten in het voortgezet onderwijs, optredens op prestigieuze festivals, et cetera. Verder dient het vaststellen van het literair prestige te gebeuren door empirische waarneming, dat wil zeggen: de onderzoeker moet de meting baseren op bronnen of methoden die literair prestige aantoonbaar op betrouwbare en valide wijze kunnen bepalen. Het moge duidelijk zijn dat de genoemde indicatoren relatief eenvoudig empirisch waarneembaar zijn: wie literaire prijzen wint krijgt aandacht, positieve recensies laten zich doorgaans goed onderscheiden van negatieve, et cetera. Het bereiken van de betrouwbaarheid waarmee indicatoren kunnen worden gemeten, vergt soms extra moeite. In het geval van recensies is het denkbaar dat bepaalde exemplaren niet geheel eenduidig te interpreteren zijn, maar afhangen van de (literatuuropvattingen of persoonlijke voorkeuren van de) persoon die ze leest. Dan kan het nodig zijn meerdere onafhankelijke personen te laten oordelen over de richting van de waardering: pas als al deze personen onafhankelijk van elkaar de recensie op dezelfde

Indicatoren voor classificatie in het culturele en literaire veld

Tabel 11.2

Instellingen en actoren in het literaire veld, met indicatoren

MATERIELE PRODUCTIE			CATEGORIEËN PER INSTELLING/ACTOR (VOORBEELDEN)			
INSTITUTIE/ ACTOR	TYPE INDICATOR	INDICATOREN (VOORBEELDEN) ^a				
AUTEUR			<i>Auteur 1</i>	<i>Auteur 2</i>	<i>Auteur3</i>	<i>Auteur n</i>
	<i>Selectie</i>	Aantal ontvangen recensies van laatste titel	15	8	3	0
		Percentage titels uit oeuvre dat tenminste 1 recensie ontving	90%	60%	20%	0%
	<i>Ordering</i>	Genre waartoe auteur gerekend wordt	literatuur	literatuur	literatuur	streeklit.
		Aantal gewonnen literaire prijzen	4	3	1	0
	<i>Activiteit</i>	Aantal gegeven interviews aan landelijke printmedia	8	5	1	0
UITGEVERIJ			<i>Uitgever 1</i>	<i>Uitgever 2</i>	<i>Uitgever 3</i>	<i>Uitgever n</i>
	<i>Selectie</i>	Aantal jaarlijkse uitgebrachte nieuwe fictie titels	20	10	5	0
		Omvang fondslijst	100	80	50	30
	<i>Ordering</i>	Aantal jaarlijkse uitgebrachte fictie titels Nugi-cat. 'lit. proza'	20	7	0	0
		Gemiddeld aantal recensies in topperiodes	7	5	3	0
	<i>Activiteit</i>	Omvang reclame budget	10.000	8.000	5.000	2.000
		Aantal medewerkers imprint	10	8	6	1
BOEKHANDEL			<i>Boekhandel 1</i>	<i>Boekhandel 2</i>	<i>Boekhandel 3</i>	<i>Boekhandel n</i>
	<i>Selectie</i>	Aantal fictie titels in totale assortiment	10.000	6.000	2.000	500
		Percentage titels in fictie assortiment dat ouder dan 5 jaar is	50%	40%	30%	20%
	<i>Ordering</i>	Aantal onderscheiden fictie genres met eigen kast	6	4	3	1
		Percentage titels in fictie assortiment uit genre 'thrillers'	30%	10%	5%	2%
	<i>Activiteit</i>	Aantal lezingen door auteurs gegeven in een jaar	15	8	3	0
OPENBARE BIBLIOTHEEK			<i>OB 1</i>	<i>OB 2</i>	<i>OB 3</i>	<i>OB n</i>
	<i>Selectie</i>	Aantal fictie titels in totale assortiment	80.000	40.000	10.000	5.000
		Percentage titels in fictie assortiment dat ouder dan 5 jaar is	95%	90%	80%	60%
	<i>Ordering</i>	Aantal onderscheiden genres met eigen kast	3	2	1	1
		Percentage titels in fictie assortiment uit genre 'thrillers'	40%	30%	25%	20%
	<i>Activiteit</i>	Aantal lezingen door auteurs gegeven in een jaar	20	10	4	0
BOEKENCLUB			<i>Boekenclub 1</i>	<i>Boekenclub 2</i>	<i>Boekenclub 3</i>	<i>Boekenclub n</i>
	<i>Selectie</i>	Aantal fictie titels in totale assortiment	2.000	500	300	200
	<i>Ordering</i>	Percentage titels in fictie assortiment uit genre 'thrillers'	60%	30%	25%	20%
	<i>Activiteit</i>	Gemiddeld prijzenvoordeel voor vaste klanten	10%	6%	3%	1%

(vervolg tabel 11.2)

SYMBOLISCHE PRODUCTIE						
PERIODIEK			<i>Periode 1</i>	<i>Periode 2</i>	<i>Periode 3</i>	<i>Periode n</i>
	<i>Selectie</i>	Aantal pagina's gereserveerd voor fictie recensies Gemiddeld aantal woorden per recensie	4 700	3 500	2 350	1 200
	<i>Ordering</i>	Aantal aparte rubrieken voor onderscheiden genres Proportie aandacht literaire fictie en populaire fictie	2 80/20	2 70/30	1 50/50	0 30/70
	<i>Activiteit</i>	Aantal interviews met auteurs (in een jaar) Aantal redacteurs van het literaire katern	10 4	7 3	3 2	0 1
RECENSENT			<i>Recensent 1</i>	<i>Recensent 2</i>	<i>Recensent3</i>	<i>Recensent n</i>
	<i>Selectie</i>	Aantal besproken titels per jaar Aantal besproken winnaars van literaire prijzen	30 10	25 6	20 1	5 0
	<i>Ordering</i>	Waardeoordeel (op schaal van 1 t/m 5) boek X Genre dat recensent vaakst bespreekt	5 literatuur	4 literatuur	3 Thrillers	1 Kinderliterat.
	<i>Activiteit</i>	Aantal nevenactiviteiten (jury lidmaatschap e.d.)	3	2	1	0
LITERATUURONDERWIJS			<i>Docent 1</i>	<i>Docent 2</i>	<i>Docent 3</i>	<i>Docent n</i>
	<i>Selectie</i>	Aantal besproken auteurs in een jaar Gemiddelde hoeveelheid tijd besteed aan een auteur	20 30 min.	15 20 min.	5 5 min.	2 2 min.
	<i>Ordering</i>	Aantal verschillende genres dat behandeld wordt Proportie aandacht 'literaire' auteurs en 'populaire' auteurs	1 80/20	1 70/30	2 50/50	4 30/70
	<i>Activiteit</i>	Aantal lessen met gebruik van audiovisuele media in een jaar	0	1	2	6
LEZERS			<i>Lezer 1</i>	<i>Lezer 2</i>	<i>Lezer 3</i>	<i>Lezer n</i>
	<i>Selectie</i>	Hoeveelheid tijd besteed aan lezen van fictie titels in een week Aantal versch. gelezen auteurs in een jaar (repertoire)	2 uur 40	1 uur 20	30 min. 10	0 min. 0
	<i>Ordering</i>	Aantal versch. gelezen genres in een jaar (repertoire)	6	4	2	0
	<i>Activiteit</i>	Aantal deelgenomen literaire activiteiten in een jaar	3	2	0	0

^a Merk op dat de formulering van de indicatoren omwille van de leesbaarheid van de tabel bondig is gehouden. Bij toepassing in concreet onderzoek zouden elementen als tijd, plaats en actoren vaak nog precisering behoeven.

wijze beoordelen, wordt het resultaat geaccepteerd. Het gebruik van experts als alternatief voor bronnen als prijzen, recensies en encyclopedieën kent daarom een bepaald risico: wanneer recensenten gevraagd wordt het literair prestige van een uitgeverij vast te stellen, kunnen de persoonlijke belangen of overtuigingen van deze expert mee gaan spelen. Wellicht brengt de uitgeverij in kwestie vooral literaire werken uit die indruisen tegen de ideeën die de expert heeft over welke literatuur waarde moet worden toegekend. Slechts een representatieve steekproef van alle experts in het veld zou dit euvel enigszins kunnen verhelpen. ('Enigszins', omdat te betwijfelen valt of aan de meningen van alle experts wel dezelfde waarde moet worden toegekend.)

Tot slot moeten indicatoren idealiter ook vergelijkingen mogelijk maken. Dat wil zeggen dat de waarnemingen die bij uitgeverij A gedaan zijn met die van uitgeverij B op eenduidige wijze vergeleken moeten kunnen worden. Het is objectief en empirisch vaststelbaar welke auteurs bij deze uitgeverijen publiceren, maar het naast elkaar leggen van namen levert geen generaliseerbare uitkomsten op. Het indelen van auteurs in de categorieën 'winnaar van literaire prijs' versus 'nooit winnaar van literaire prijs' leidt wel tot een generaliseerbare uitkomst. In het algemeen verdient het daarom aanbeveling kwantitatieve indicatoren te gebruiken: hiermee kunnen nauwkeurigere metingen worden verricht en kunnen meetresultaten direct worden vergeleken. De beslissing over het aantal te onderscheiden categorieën is aan de onderzoeker, maar hangt samen met de empirisch geconstateerde verdeling in het databestand. Zo zijn periodieken in het eerder vermelde onderzoek naar debutanten uit de periode 1975-1978 gecategoriseerd volgens het aantal fictierecensies die ze in een gegeven jaar (1978 en 1991) publiceerden.³⁴ In dat onderzoek werd besloten topperiodieken van de overige te onderscheiden op basis van het tweeledige criterium: meer dan 38 recensies per jaar met een gemiddelde lengte van de recensies van 500 woorden of meer. Ook is het denkbaar de absolute waarden te nemen. In het voorbeeld van de Tabel 2 zijn hypothetische getallen per institutie (uitgeverij, boekhandel, periodiek, et cetera) gegeven. Het betekent dat voor uitgeverijen het aantal uitgegeven fictietitels per jaar zou variëren van 20 tot 0. De betekenis die onderzoekers door de jaren heen toekennen aan noties als 'topperiodiek', 'topuitgeverij' of 'toprecensent' blijft ongeveer gelijk. Maar vanwege de dynamiek van het literaire en culturele veld zullen de empirisch vast te stellen indicatoren variëren in grootte. Vanwege het ruimhartiger hanteren door uitgevers van de NUGI-code voor 'literair proza' en de opmars van uitgevers die zich, als Mai Spijkers, bedienen van de strategie van "het schot hagel", moet de empirisch vastgestelde score op de indicator 'aantal jaarlijks uitgebrachte fictietitels NUGI-code *literair proza*' door de tijd heen anders gewogen worden. Vanwege het krimpen van de mediamarkt van dag- en weekbladen, gericht op een hoger opgeleid publiek, geldt iets analoogs voor de indicator voor 'topperiodiek'.

Ongeacht welke sector van het culturele veld – welk subveld – men onderzoekt, is het van belang zich rekenschap te geven van uiteenlopende producteigenschappen en kenmerken van betrokken actoren (taal, genre, periode, anciënniteit, sekse, et cetera). Dergelijke kenmerken zijn relevant in elke institutionele analyse van het veld, omdat ze indicatief zijn voor de eigenschappen en waarde die aan producten uit die sector worden toegekend, en in het verlengde hiervan, voor bijval die dergelijke classificaties elders in het (sub)veld ondervinden. Die relevantie moet uiteraard theoretisch en empirisch worden

gestaafd . Het omzetten van kwalitatieve begrippen en termen, met al hun nuances en gelaagdheden, in kwantitatieve indicatoren, met relatief weinig oog voor deze subtiliteiten, is primair in het kunstwerk geïnteresseerde deskundigen (literatuur-, film-, theater-, videowetenschappers, et cetera) wellicht een doorn in het oog. Hun deskundigheid berust voor deel op de meerduidigheid van die kwalitatieve begrippen en hun vermogen die te hanteren. Spelers in het literaire veld zien de aard van hun expertise liever niet onthuld, doordat hun literair-institutionele begrippen, visies en waarden ontdaan worden van hun meerduidigheid. Voor onderzoekers mag dat juist een pre heten. Mits deugdelijk gedaan, bieden kwantitatieve metingen meer perspectief op het in kaart brengen van classificatieprocessen, zonder dat de onderzoeker zich zelf in deze processen mengt, via de valkuil van *hineininterpretaties* en persoonlijke affiniteiten. In de geestes- en sociale wetenschappen komen steeds meer onderzoekstechnieken in zwang die geschikt zijn voor een relationele analyse van multidimensionale datasets waarbij onderzoekers (a) niet meer hoeven te vervallen in subjectieve interpretaties, en (b) niettemin betekenis aan complexe relaties kunnen toekennen.³⁵

11.5 DE SOCIALE CONTEXT VAN CLASSIFICATIES: INDICATOREN VERGELEKEN

In het eerste deel van dit hoofdstuk is benadrukt hoe classificaties afhankelijk zijn van de vele actoren (ingebed in instellingen en instituties) die elk specifieke selecterende, ordenende en eventueel aanvullende taken verrichten in het literaire veld, alsmede van het tijdstip waarop dit gebeurt. Afzonderlijke metingen van classificerende activiteiten hebben slechts een beperkte zeggingskracht. Ze winnen echter aan betekenis wanneer ze gerelateerd worden aan andere indicatoren die theoretisch relevant geacht worden, op een manier die leidt tot nieuwe theoretische en empirische kennis. Elders in dit en in andere hoofdstukken van dit boek zijn al tal van voorbeelden van dergelijke kennisaccumulaties de revue gepasseerd.

Johannes' bijdrage in dit boek laat zien dat de talrijke negentiende-eeuwse bloemlezingen met literatuur veeleer een instrument zijn in het "caleidoscopisch aanbod aan vormen van literatuurgebruik in het onderwijs", gebruik, wel te verstaan, in het onderricht in "lezen en schrijven, taal en stijl, aardrijkskunde en geschiedenis, godsdienst, burgerschapsvorming en zingen".³⁶ Door gegevens uit de recensielijsten van het *Nieuwsblad voor den boekhandel* te vergelijken met die uit de bibliografie van Brinkman weet José de Kruif selectiecriteria van de negentiende-eeuwse boekenkritiek te reconstrueren.³⁷ Gedurende het interbellum werd in de kunstjournalistiek, net als binnen andere informatiesectoren van de journalistiek, de op gang komende professionalisering vooralsnog afgeremd door de toenemende verzuiling, zo blijkt uit Nel van Dijks bijdrage aan deze bundel. Wouter de Nooy situeert de classificatoren in de jaren zeventig van de vorige eeuw in de context van het netwerk waarin ze als recensent functioneren. Door zo hun classificaties door de tijd heen te volgen, komt hij tot de ons inziens plausibele conclusie dat een literatuuropvatting geen individueel beoordelingsschema met literaire normen is, maar veeleer een impliciet, collectief beeld van de grenzen tussen literatuur en andere tekstsoorten, dat voor een belangrijk deel een beeld is van de sociale grenzen tussen het literaire veld en de andere velden.³⁸ In hun keuzes van teksten voor hun literatuuronderwijs worden docenten geacht eisen uit verschillende sferen, kritiek en didactiek, met elkaar te verzoenen. Lang pleegden eisen die critici uitdroegen in hun visie op wat de literaire canon vertegenwoordigt ook in het onderwijs te worden gehonoreerd.

In de loop van het laatste kwart van de vorige eeuw, echter, zo blijkt uit een analyse van gebruikte tekstboeken en ander bronnenmateriaal, van interviews met leraren en leerlingen, kreeg de eis van didactici de overhand: de gekozen teksten moeten aansluiten bij de wereld van de leerling.³⁹

Theorie en empirie kunnen niet zonder elkaar. Zonder een theoretische verklaring waarom de relatie tussen instituties de vorm aanneemt die ze op een gegeven moment heeft, zegt een empirisch vastgesteld verband weinig. Dit kan immers op toeval gebaseerd zijn (vgl. een positief verband tussen het aantal jaarlijks verschenen boeken en het aantal jaarlijks gerecenseerde cabaretvoorstellingen) of op andere indirecte verschijnselen (vgl. een positief verband tussen het aantal jaarlijks verkochte boeken en het aantal jaarlijks verkochte geluidsdragers als gevolg van toegenomen welvaart). Tegelijkertijd wint een theoretisch verband aan relevantie en scherpte wanneer het met empirische gegevens wordt aangetoond en genuanceerd. Accuraatheid is zowel voor theorievorming als voor empirische onderbouwing van belang. In een veld waarin een groot aantal actoren en instellingen actief zijn, dient nauwkeurig omschreven te worden welk verband tussen welke actoren verwacht kan worden onder welke condities. Dit betekent bijvoorbeeld dat bij toetsing van geformuleerde hypothesen rekening gehouden moet worden met andere actoren of gebeurtenissen die mogelijk ook invloed uitoefenen op het te verklaren verschijnsel, maar die geen onderdeel uitmaken van de centrale onderzoeksvraag. Bijvoorbeeld, veel positieve recensies in topperiodieken voor de titels van een uitgeverij zijn bevorderlijk voor het hoge prestige van de uitgeverij (c.q. besproken auteur). De sterkte van deze claim staat of valt echter met het verdisconteren van andere factoren – bijvoorbeeld selectie- en ordeningsactiviteiten van andere instituties – in het verklarend model. Is er bijvoorbeeld rekening gehouden met de aandacht die auteurs krijgen in de academische kritiek? Wellicht beïnvloedt dit type aandacht zowel het aantal positieve recensies in topperiodieken als het prestige van de uitgeverij. In dat geval is de claim niet onwaar, maar geeft ze tegelijkertijd niet het volledige verhaal weer. De verbanden tussen institutionele instellingen bieden dan, in het onderhavige voorbeeld, ruimte voor verdere aanscherping. Empirisch onderzoek naar die te verwachten verbanden zien we als een concrete stap in de richting van de identificatie van *perceived similarities* die er, in een gegeven periode, voor de classificatie van culturele producten in een samenleving, toe doen.

Behalve nauwkeurigheid is representativiteit een belangrijke voorwaarde voor het aannemen van empirisch te toetsen hypothesen. Ten eerste vereist het bestuderen van algemene processen – zoals classificaties – dat in principe alle mogelijke actoren die hierbij betrokken zijn, onderzoeksobject kunnen zijn. Niet alleen extreme cases, zoals zich extreem hoog in de literaire hiërarchie bevindende auteurs die doorgaans onderwerp van onderzoek vormen in de academische literatuurkritiek. In de literatuurbeschouwing is het gebruikelijk auteurs en titels te benaderen als unieke casus, waarvan de specifieke intrinsieke eigenschappen, zoals gepercipieerd en geïnterpreteerd door de beschouwer, de classificatie zouden determineren. Behalve dat dit uit theoretisch oogpunt dubieus is (het veronachtzaamt het institutionele kader dat classificaties stuurt), kan dit perspectief leiden tot een vorm van ‘empirisch’ onderzoek waarin zowel de selectie van het onderzoeksobject als de analyse van de classificatie van dit object, zelf een vorm van classificatie worden. Met andere woorden, de onderzoeker wordt literatuurbeschouwer – iemand die kwaliteit toekent – , waardoor bevindingen minstens zoveel zeggen over de

onderzoeker als over de ‘onderzochte’ werkelijkheid. En zelfs als de onderzoeker objectief een enkel onderzoeksobject bestudeert (casestudy), kan een vertekend beeld van de werkelijkheid ontstaan, wanneer onvoldoende duidelijk wordt gemaakt in hoeverre en op welke punten de betreffende casus representatief is voor de rest van de populatie (aan bijvoorbeeld auteurs, titels, of uitgevers).

Algemene uitspraken over het verband tussen, bijvoorbeeld, reputatieverwerving door auteurs en uitgeversprestige of aandacht in de kritiek, vertegenwoordigen tamelijk abstracte proposities van de institutionele theorie van het literaire veld; ze zijn de afgelopen twintig jaar echter vertaald in empirische hypothesen, en na toetsing staan ze nog overeind. Dat betekent niet dat ze ook in de naaste toekomst ongewijzigd kunnen worden gehandhaafd. Immers, ook symbolische productie is sterk aan verandering onderhevig, niet alleen omdat critici er andere kunstopvattingen op na gaan houden, maar ook omdat andere instellingen dan voorheen het proces van symbolische productie – toekenning van kwaliteit – weten te beïnvloeden. Zo lijkt het misschien merkwaardig dat het ontbreken van recensies geen negatief gevolg behoeft te hebben voor display van titels in boekhandelsketens als AKO en Bruna of op het bereiken van een plaats op een van de bestsellerlijsten. Indicatoren als aantal recensies en positie op bestsellerlijsten verschillen in aard en hebben dan ook een verschillend effect. Wanneer een recensent (Arjan Peters) zijn waardeoordeel over een bepaalde titel varieert al naar gelang de context, trekt men zijn integriteit in twijfel: vertrouwen is ook in de kritiek een belangrijke waarde. Terugkomen op een eerder geveld oordeel over een auteur, wiens oeuvre zich ontwikkelt, of zelfs over een titel, die een recensent nu beter meent te begrijpen, mag een recensent wel. Het handelen van beheerders van bestsellerlijsten is niet aan dit soort impliciete regels onderworpen: ze kunnen ongestoord plaatsing van titels reguleren, omdat openbaar toezicht daarop ontbreekt. Toch zullen ook zij naar enige consistentie streven. Recensie en bestsellerlijst zijn niet per se complementaire instrumenten van symbolische productie. Ze hoeven elkaar niet te versterken, integendeel, getuige de verschillende scores die titels van Leon de Winter, Connie Palmen of, eerder, Maarten 't Hart lieten noteren op indicatoren van literair-kritische aandacht en bestsellerlijsten. Boekenkopers die zich door recensies laten leiden, verschillen als groep vermoedelijk van kopers die afgaan op bestsellerlijsten.

Effecten van de afhankelijkheidsrelaties zijn niet unidirectioneel; ze verlopen niet noodzakelijkerwijs in een bepaalde richting (bijvoorbeeld van symbolische productie naar materiële productie). Het gaat om wederzijdse afhankelijkheidsrelaties. Dit verplicht een onderzoeker tot een relationele analyse, hoezeer hij ook geïnteresseerd is in één bepaald type instelling.

Het model van Tabel 11.2 moet dynamisch worden opgevat, al was het alleen maar omdat instellingen in het literaire veld voortdurend op elkaar reageren. Over de dynamiek van deze interacties, de wijze waarop actoren elkaar beïnvloeden en bijdragen tot de verspreiding van classificaties, is echter nog maar weinig bekend. Hiervoor zijn exactere bepalingen nodig van de chronologische volgorde waarin uiteenlopende actoren handelen. Terugkomend op hoe het prestige van een uitgeverij beïnvloed wordt door het ontvangen van positieve recensies in topperiodieken versus het aandacht krijgen van academische kritiek, dringt het belang van *timing* zich op. In het begin van een schrijverscarrière is academische kritiek nog helemaal niet aan de orde, zoals we zagen in

paragraaf 11.2. Eerst moet het vertrouwen gewonnen worden van de journalistieke kritiek. Het doordringen tot de academische selectie voegt vervolgens een keurmerk toe, dat mogelijk van meer gewicht wordt dan de initiële journalistieke aandacht. Hierdoor kunnen gereputeerde namen – en hun uitgeverijen – weggelaten worden met mindere positieve recensies van later werk. Het is een interessante vraag op welk moment in hun loopbaan auteurs tot het academische *establishment* gerekend gaan worden en journalistieke kritiek voor hen minder doorslaggevend wordt. Is daar een kritische massa aan positieve aandacht of consensus voor nodig? Of speelt het toeval een rol, in de zin dat een enkele actor een achteraf gezien beslissende evaluatie heeft uitgesproken? En in hoeverre kan van toeval worden gesproken wanneer die actor in de classificatie van een oeuvre een dubbelrol vervult, als recensent en als academisch literatuurbeschuwer?

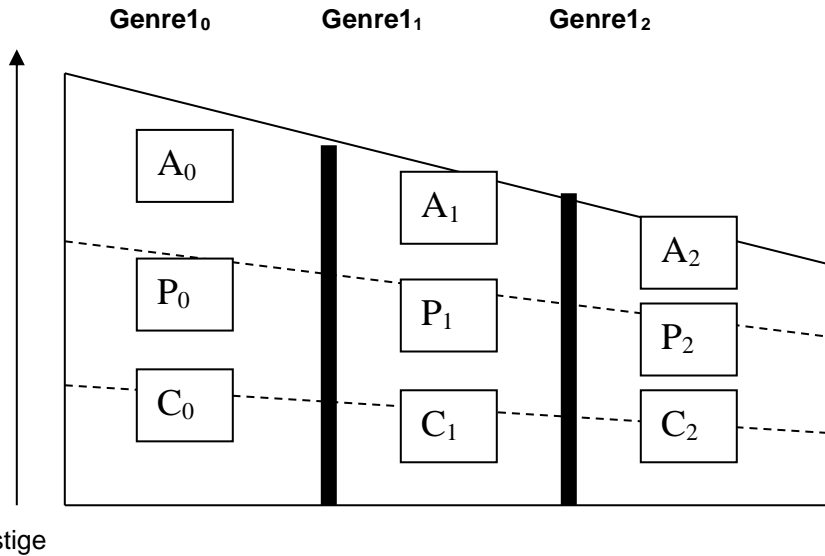
Ten tweede verandert de wijze van functioneren van instellingen mettertijd, niet alleen als gevolg van veldinterne factoren maar ook als gevolg van technologische, sociaal-culturele (bijvoorbeeld onderwijs) en demografische ontwikkelingen buiten het literaire veld. Dit impliceert dat conclusies en vergelijkingen gebonden zijn aan de historische periode waarop de gehanteerde indicatoren betrekking hebben. Uitkomsten van onderzoek naar de machtsbalans in de invloed van academische kritiek en journalistieke kritiek op het prestige van auteurs en uitgeverijen kunnen dan ook verschillend uitpakken op uiteenlopende tijdstippen. Het is wenselijk voor elke periode van tien à vijftien jaar over metingen van de aangegeven en andere indicatoren te beschikken. Zo ver zijn we nog niet. Bestaande gegevens bleken in het voorgaande hoofdstuk echter toereikend om een aantal conclusies te trekken over de aard en oorzaken van genrediversificatie en van de nivellering van grenzen tussen culturele genres die zich in het laatste kwart van de twintigste eeuw in het literaire veld voltrokken hebben.

11.6 CLASSIFICATIEMODELLEN VERGELEKEN – BIJ WIJZE VAN SLOT

Aan het slot van deze bijdrage willen we nog eenmaal terug naar de ideeën van DiMaggio over Artistieke Classificatie Systemen (ACS)⁴⁰ om de door ons naar voren gebrachte proposities in een breder maatschappelijk kader te kunnen plaatsen. In zijn artikel over ACS benadrukt DiMaggio de invloed van structurele kenmerken van samenlevingen op de wijze waarop in die samenlevingen wordt geclassificeerd. Hij stelt dat samenlevingen die minder hiërarchisch van structuur zijn (op de werkvloer, in het onderwijs, in de dagelijkse omgang), en waarin de sociale positie van mensen minder sterk afhangt van afkomst maar meer bepaald wordt door de eigen prestaties, doorgaans een grotere verscheidenheid aan culturele genres kennen. Ook zijn de grenzen tussen deze genres relatief zwakker, en zijn de hiërarchische verschillen kleiner.

Hoewel DiMaggio's theorie vooralsnog niet empirisch is getoetst, en inmiddels deels is vervangen door theorieën waarin meer nadruk is komen te liggen op de invloed die culturele industrieën trachten uit te oefenen op de perceptie van producten, lijken zijn hypothesen nog altijd plausibel. Immers, vergelijken we het hiërarchische Nederland van de jaren vijftig met de meer open Nederlandse samenleving aan het begin van de eenentwintigste eeuw, dan lijken de hiervoor gesignaleerde veranderingen in classificatie sterk op de door DiMaggio voorspelde situatie. Figuren 11.1 en 11.2 geven twee modellen, die de in dit artikel geschetste noties rondom classificaties kernachtig en modelmatig proberen te synthetiseren, toegepast op twee typen samenlevingen. We

verlaten hier het microniveau van de concrete indicatoren en keren terug naar een meer abstract perspectief op classificaties.

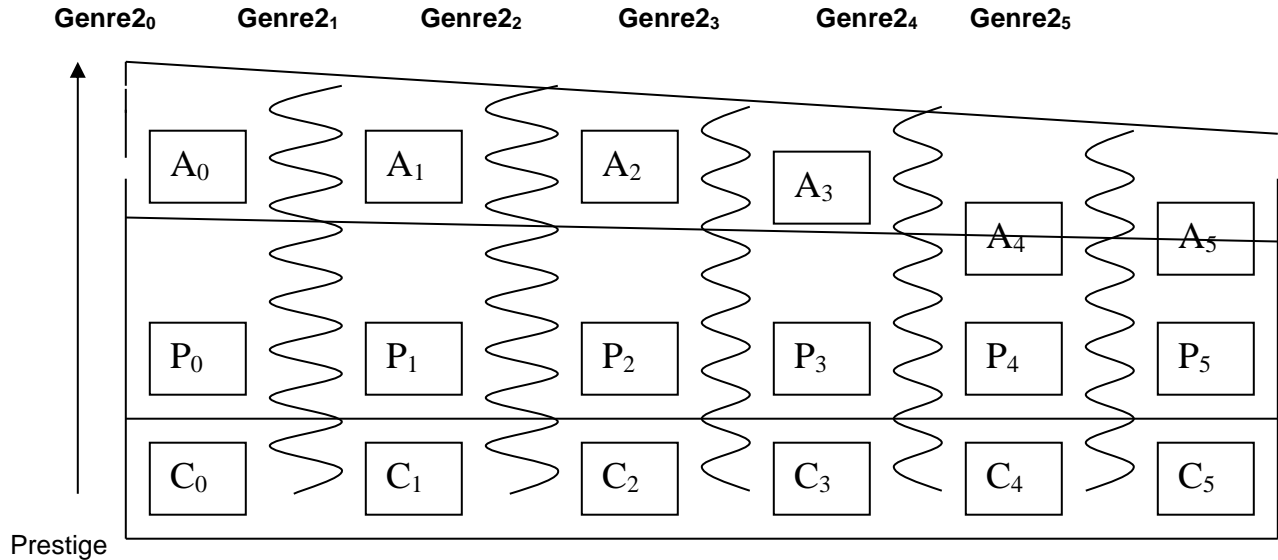

Figuur 11.1. Classificatie model 1. (A=Auteur, P=Producent, C=Consument)

In Figuur 11.1 is een classificatiemodel getekend van een samenleving waarbij drie genres onderscheiden worden: Genre1₀, Genre1₁ en Genre1₂. Binnen elk genre zijn drie typen institutionele actoren aangegeven: Auteurs (A_{0...2}), Producenten (P_{0...2}) en Consumenten (C_{0...2}). Omwille van de overzichtelijkheid zijn alle typen producenten gemakshalve onder één noemer geplaatst. De vertegenwoordigers van deze instituties worden zo voorgesteld als medeverantwoordelijk voor het bestaan van het betreffende genre: door de opvattingen die ze huldigen en de selectie-, ordenings- en overige activiteiten die ze verrichten, dragen ze bij tot de legitimiteit ervan. Ze bevinden zich in dezelfde kolom ten teken dat ze een bepaalde consensus kennen; deze overeenstemming wordt ook aangeduid via de stippellijnen die de rijen markeren. De volgorde van de institutionele actoren in de rijen is afgeleid van hun chronologische positie in het proces van materiële en symbolische productie. Belangrijker nog is dat de hoogte van de kolommen een indicatie vormt van het prestige dat de genres hebben. Zoals valt te zien, loopt deze hoogte rechts sterk schuin naar beneden af, waardoor Genre1₂ als minder prestigieus wordt voorgesteld dan Genre1₀ en Genre1₁. Met andere woorden: de genres verschillen sterk in hiërarchie. Tussen de genres zijn dikke scheidlijnen getekend als indicatie van de sterke afbakening van genres in het betreffende type samenleving.

Dit model uit Figuur 11.1 zou kunnen staan voor de Nederlandse samenleving in de jaren vijftig. Auteurs, producenten en consumenten waren het in sterke mate met elkaar eens welke literaire genres er bestonden en hoe de hiërarchische verhouding tussen deze genres in elkaar stak. Er waren ook niet zoveel genres: literatuur, detectives, streekromans en wellicht een paar kleinere als sciencefiction en westerns.

Figuur 11.2 laat een classificatiemodel zien dat op onze huidige samenleving van toepassing zou kunnen zijn. Niet alleen worden er meer genres (zes) onderscheiden (Genre2₀ tot en met Genre2₅), ook zijn de grenzen tussen de genres een stuk diffuser. Het is niet altijd meer even duidelijk waar het ene genre ophoudt en het andere begint

Figuur 11.2. Classificatie model 2 (A=Auteur, P=Producent, C=Consument)

(bijvoorbeeld de literaire thriller). Nog steeds legitimeren dezelfde typen institutionele actoren de genres, maar de consensus is kleiner: tussen instituties bakenen de actoren de grenzen van hun eigen institutie zorgvuldiger af, binnen instituties verspreiden ze zich over meer genres zonder dat ze de grenzen tussen de genres duidelijk stellen. Tot slot zijn ook de hiërarchische verschillen tussen de genres afgevlakt: er is nog wel verschil in prestige, maar dit is aanzienlijk kleiner dan in Figuur 11.1. De getoonde modellen zijn uiteraard sterk vereenvoudigde representaties van de in werkelijkheid complexe classificaties. Zo is de afvlakking van de hiërarchische prestigeverschillen tussen genres in Figuur 11.2 wellicht te sterk voorgesteld. Immers, een genre als de ‘streekroman’ wordt nog altijd niet besproken in de pers en literaire uitgeverijen zijn nog altijd terughoudend in het uitgeven van thrillers en detectives. Producenten zijn niet verder uitgesplitst naar type, waardoor de veranderende verhouding tussen critici (symbolische producenten) en uitgevers (materiële producenten) in beeldvormingsprocessen buiten beschouwing blijft. Hoe de interactie tussen de uiteenlopende actoren verloopt is evenmin gemodelleerd. De figuren zijn in eerste instantie bedoeld als poging om een aantal tamelijk abstracte begrippen die in dit hoofdstuk aan de orde zijn gesteld, visueel samen te vatten op het niveau van de samenleving. Onderzoek naar literaire classificaties impliceert dat men enerzijds in staat is om theoretische en empirische analyses te maken op het niveau van individuele actoren en instellingen (microniveau) en anderzijds deze resultaten kan aggregeren en interpreteren naar het niveau van instituties en samenleving

(meso- en macroniveau). Gaven de modellen in Tabel 11.1 en 11.2 een heuristisch uitgangspunt om tot een precieser verklaringsmodel op het eerste niveau te komen, modellen als in Figuur 11.1 en 11.2 kunnen wellicht de inzichtelijkheid op het tweede niveau vergroten. Ze laten zien dat producten op uiteenlopende wijzen geordend kunnen worden, dat er verschillen kunnen bestaan in de hiërarchie van producten, en dat deze zaken in de loop der tijd kunnen veranderen.

Welke vorm de modellering van classificatieprocessen op macroniveau uiteindelijk ook aanneemt, de onderzoeker heeft er baat bij oog te houden voor de sociale context van classificaties zoals die in deze bijdrage aan de orde is gekomen. Meer dan wellicht gebruikelijk is binnen de geesteswetenschappen werd hierbij de rol van het publiek benadrukt vanuit de gedachte dat classificaties een vorm van symbolische productie betreffen, die ‘geloof’ behoeft. In het vorige hoofdstuk kwam al aan de orde hoe het aanzien van kunst en cultuur in de samenleving de afgelopen dertig jaar veranderde door maatschappelijke processen als wijzigingen in de bevolkingssamenstelling, veranderingen in vraag en aanbod, en het toegenomen belang van marktwerking in de culturele sector. Een laatste overweging is dan ook dat in toekomstig onderzoek de functie van classificaties in de samenleving verdere aandacht verdient. Hiervoor zouden de gedragingen en opvattingen van consumenten beter verdisconteerd moeten worden, opdat duidelijk wordt in welke mate de beslissingen van diverse institutionele actoren worden ‘geloofd’ door het publiek. In hoeverre zijn voor cultuurdeelnemers de verschillen in prestige tussen cultuurvormen mettertijd verminderd, en in hoeverre is het belang van cultureel prestige als onderscheidend kenmerk in de samenleving afgenomen? Als het belang van traditionele legitimiteitsgraadmeters kleiner wordt, betekent dat dan ook dat inzicht in hoe prestige wordt gevormd en gebruikt steeds minder zinvol is? Wanneer prestige steeds minder een overweging vormt bij het maken van keuzes, welk soort afwegingen en criteria komen ervoor in de plaats? In een samenleving waarin steeds minder ongelijkheid bestaat in de perceptie van culturele genres, met name in het eraan toegemeten prestige, wordt het minder relevant die ongelijkheid te meten als het gaat om consumptiegedrag. Dit kan ertoe leiden dat onderzoek naar productie, waar prestigeverschillen nog altijd onderzoeksobject vormen, omdat een ‘elite van achterblijvers’⁴¹ traditionele classificaties trouw blijft, zich steeds verder gaat bewegen in de richting van onderzoek naar consumptie waarin andere criteria voor repertoiresamenstelling centraal komen te staan. Veel bevindingen uit onderzoek naar cultuurdeelname van de afgelopen dertig jaar lijken ons nogal sterk gekleurd door de premisse dat een scherp ‘hoog/laag’-onderscheid aan het culturele aanbod ten grondslag ligt, terwijl een dergelijk onderscheid er voor cultuurdeelnemers minder toe doet, althans wanneer we mogen afgaan op hun culturele repertoires. Tegelijkertijd zou onderzoek naar cultuurdeelname op het niveau van netwerken van familie en vrienden van de individuele deelnemer aan het licht kunnen brengen dat ongelijkheid in prestige nog altijd een zinvol concept, is maar anders onderzocht moet worden.

NOTEN

¹ DiMaggio, 'Classification in art', 441.

² De nadruk in het betoog en in de voorbeelden zal liggen op classificaties in het literaire veld, maar de argumentatie gaat ook op voor andere sectoren van het culturele veld.

³ Vgl. Verdaasdonk, 'Social and economic factors in the attribution of literary quality'; Van Rees, 'How reviewers reach consensus'.

⁴ Bourdieu, 'The production of belief'; Van Rees, 'How a literary work becomes a masterpiece'.

⁵ Bourdieu, 'The production of belief'; Van Rees, 'How reviewers reach consensus'.

⁶ Verdaasdonk, 'Social and economic factors', 391.

⁷ Vgl. Mary Douglas, *How institutions think*, 43, 101-102; Van Rees & Dorleijn, 'The eighteenth-century literary field', 340-342; zie ook het hoofdstuk van Dorleijn & Van de Akker in dit boek.

⁸ Zo is een bestsellerlijst (van boeksoorten, maar ook van films, dvd's en cd's) geen weergave van blote verkoop, het is veeleer een instrument van symbolische productie: de suggestie van de branche om topverkoop te associëren met topkwaliteit. Consumenten verschillen in de mate waarin ze gevoelig zijn voor die suggestie. Voor uitgevers en distributeurs fungeren zulke lijsten als een marketinginstrument; redacties van printmedia nemen ze op in lifestyle bijlagen als service aan hun lezers; voor vele cultuursectoren fungeren ze als leidraad bij hun aankopen.

⁹ Vgl. o.a. De Nooy, De Nooy, *Richtingen en lichten*; 'A literary playground: literary criticism and balance theory'; 'The dynamics of artistic prestige'; en het hoofdstuk dat hij bijdroeg aan dit boek.

¹⁰ Bourdieu, 'The production of belief'.

¹¹ Meyer & Rowan, 'Institutionalized organizations'; DiMaggio, 'Culture and economy', 39; DiMaggio & Mullen, 'Enacting community', 139.

¹² Vgl. Verdaasdonk, 'Social and economic factors', 391; van Rees, 'How reviewers reach consensus' 279.

¹³ DiMaggio, 'Classification systems', 449.

¹⁴ Bourdieu, 'The field of cultural production', i.h.b. 336. Ook in het geval van literatuurmethoden blijkt uit een inventarisatie van namen van samenstellers duidelijk dat er zich voortdurend nieuwe personen aandienen. Cf. Verboord & Van Rees, 'Institutional contexts and the literary education curriculum', forthcoming.

¹⁵ Van Rees & Dorleijn, 'The eighteenth-century literary field'.

¹⁶ Zie Verboord, 'Classification of authors by literary prestige'.

¹⁷ Vgl. de artikelen in Dorleijn en Van Rees (eds.), 'The eighteenth-century literary field', een special issue van *Poetics* met diverse voorbeelden van wederzijdse afhankelijkheid van culturele productie en consumptie.

¹⁸ H. Gans, *Popular culture and high culture*; Bourdieu, 'The field of cultural production', 325; Bourdieu, *Distinction*, 230vv. Door de wederkerige relatie tussen producent en consument te reduceren tot een eenzijdige relatie van consument tot product, dreigen Bourdieu-adepten, verleid door diens onderscheid tussen drie soorten smaken, een conceptueel nuttig onderscheid in hiërarchische classificatie (van, bijvoorbeeld, de kunsten: hoog vs doorsnee vs laag) te reïficeren en simplificeren: als het zo uitkomt, doen ze alsof dit onderscheid empirisch is af te leiden uit het onderscheid tussen klassen naar status. Ongetwijfeld speelt dit laatste onderscheid een rol in het ontstaan van een hiërarchisering van cultuursectoren, maar het is niet de enige factor.

¹⁹ Recente cohorten hoger opgeleiden, van wie velen tot de 'opwaarts mobielen' zijn te rekenen, hebben niet alleen een breder cultureel repertoire dan oudere cohorten, ze kijken ook anders – minder respectvol – aan tegen culturele sectoren die door hun oudere tegenhangers als het summum van legitimiteit werden beschouwd. Zoals in het vorige hoofdstuk is betoogd, is daarbij de positie van literatuur ten opzichte van andere sectoren in het geding.

²⁰ Verboord, *Moet de meester*; Verboord, 'Auteursclassificaties in literatuurmethoden Nederlands 1968-2000'.

²¹ Van Rees, 'How a literary work', 402vv.

²² Janssen, *In het licht*, 60vv; idem, 'Reviewing as social practice'; Van Rees & Vermunt, 'Event history analysis', 323vv.

²³ Van Rees, 'How reviewers reach', 290 vv; Janssen, *In het licht*, 121vv, 146vv, 165vv.

²⁴ Bourdieu, 'The field of cultural production', 319; Van Rees & Dorleijn, 'The eighteenth-century literary field'.

²⁵ Peterson, 'Six constraints on the production of literary works'.

²⁶ DiMaggio, 'Classification in art', 441; Van Rees en Dorleijn, 'Het aandachtsgebied Literatuuropvattingen: een tussenbalans', 19vv.

²⁷ Baumann, 'Intellectualization and art world development'.

²⁸ Roegholt, *De geschiedenis van De Bezige Bij*; Sötemann, *Querido van 1915 -1990. Een uitgeverij*.

²⁹ Zie de hoofdstukken zes (Van Krevelen, 'Huis tussen markt en moed') en tien (Van Rees, Janssen en Verboord, 'Classificaties') voor een illustratie hoe snel een sterke reputatie aangetast kan raken. Aan die permanente dynamiek van het boekenbedrijf zijn ook de genoemde uitgeverijen Querido en De Bezige Bij onderhevig. Empirisch

onderzoek is nodig om de intuïtie van kenners uit het veld te onderbouwen dat anno 2005 het symbolische kapitaal van uitgeverijen als Van Oorschot en Contact hoger in te schatten is. Het kapitaal van Querido zou aan waarde hebben ingeboet door gebrek aan opvolgers van goedverkopende auteurs als Annie M.G. Schmidt (overleden) en Hella Haasse (op een leeftijd die temporisering met zich brengt); dat van De Bezige Bij ondergaat een vergelijkbare devaluatie, onder meer door hoge marketingkosten en een gebrek aan redactionele capaciteit om van elders overgekochte, goed verkopende of goed ontvangen auteurs te begeleiden.

³⁰ Ook voor franchisehouders aangesloten bij een keten als Libris maakt locatie (bijvoorbeeld randstedelijk versus provincie) uit voor de aard en het tempo van de afzet van titels. Boeken die snel na verschijnen in de Randstad een aantal weken een bestsellerstatus hebben, slaan in de provincie pas later aan zonder die status te kunnen benaderen.

³¹ Van Dijk & Janssen, 'De reuzen voorbij', 212, 215.

³² Al naar gelang het gekozen aggregatieniveau (bijvoorbeeld categorieën uitgeverijen dan wel afzonderlijke uitgeverijen) pakt de invulling natuurlijk anders uit.

³³ Vergelijk in het voorgaande hoofdstuk van deze bundel de paragrafen gewijd aan 'Criteria voor literaire status' en 'Symbolische productie: Literatuurkritiek'.

³⁴ Van Rees & Vermunt, 'Event history analysis', 325; deze indicatoren zijn gebaseerd op het onderzoek in Janssen, *In het licht*, 214-222.

³⁵ Vgl. Mohr, 'Measuring meaning structures'; Mohr, 'Introduction: Structures, institutions and cultural analysis'; Mohr & Duquenne, 'The duality of culture and practice'; Friedland & Mohr, 'The cultural turn in American sociology'. In *Markets from culture* illustreert Patricia Thornton een aantal van deze benaderingen in haar analyse van de Amerikaanse markt van tekstboeken voor het hoger onderwijs.

³⁶ Zie het hoofdstuk in dit boek van Johannes, "'Wat kon men daar een massa leren'".

³⁷ Zie het hoofdstuk in dit boek van De Kruif, 'Kijk er zijn veel te veel boeken..'

³⁸ Zie het hoofdstuk in dit boek van De Nooy, 'Eenheid door polarisering. Het Nederlandse literaire veld tussen 1970 en 1980'.

³⁹ Zie het hoofdstuk in dit boek van Verboord, 'Veranderingen in benaderingen van literatuuronderwijs'.

⁴⁰ Zie noot 1.

41 Knulst, 'Een elite van achterblijvers'. Bibliografie

BIBLIOGRAFIE

Baumann, S. 2001. 'Intellectualization and art world development. Film in the United States'. In: *American Sociological Review* 66, 404-426.

Bourdieu, P. 1977. 'La production de la croyance'. In: *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 13, 3-43. (Vertaald als P. Bourdieu. 'The production of belief: contribution to an economy of symbolic goods'. In: *Media, Culture and Society* 2 (1980), 261-293. Ook vertaald als P. Bourdieu. 'De productie van geloof'. In: *Opstellen over smaak*, 246-283.)

Bourdieu, P. 1983. 'The field of cultural production, or the economic world reversed'. In: *Poetics* 12, 311-356.

Bourdieu, P. 1984. *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press. (Oorspronkelijke Franse versie: P. Bourdieu. 1979. *La distinction : critique sociale du jugement de goût*. Paris: Minuit.)

Dijk, Nel van & Susanne Janssen. 2002. 'De reuzen voorbij. De metamorfose van de literaire kritiek in de pers sedert 1965'. In: J. Bardoel e.a. (red.). *Journalistieke cultuur in Nederland*. Amsterdam: AUP, 208-235.

DiMaggio, P. 1987. 'Classification in art'. In: *American Sociological Review* 52, 440-455.

DiMaggio, P. 1991. 'Classification in Art. Social structure, institutions, and cultural goods'. In: P. Bourdieu et al. (eds.) *Social theory for a changing world*. Boulder, CO: Westview Press, 133-155.

DiMaggio, P. 1994. 'Culture and economy'. In: N. Smelser & R. Swedberg (red.). *Handbook of economic sociology*. Princeton: Princeton University Press, 25-57.

- DiMaggio, P. & A.L. Mullen 2000. 'Enacting community in progressive America: civic rituals in national music week, 1924'. In: *Poetics* 27, 135-162.
- Dorleijn, G. & K. van Rees (red.). 2000. 'The eighteenth-century literary field in Western Europe. The interdependence of material and symbolic production and consumption.' In: *Poetics* 28, 331-453.
- Douglas, M. 1986. *How institutions think*. Syracuse, NY: Syracuse University Press.
- Friedland, Roger O. & John Mohr. 2004. 'The cultural turn in American sociology'. In: Friedland, Roger O. & John Mohr (red.). *Matters of culture*. Cambridge: Cambridge University Press, 1-68.
- Gans, H.. 1974. *Popular culture and high culture. An analysis and evaluation of taste*. New York: Basic Books.
- Janssen, S. 1994. *In het licht van de kritiek. Variaties en patronen in de aandacht van de literatuurkritiek voor auteurs en hun werken*. Hilversum: Verloren.
- Janssen, S. 1997. 'Reviewing as social practice: institutional constraints on the critics' attention for literary fiction'. In: *Poetics* 24, 1997, 275-297.
- Knulst, Wim P. 1991. 'Een elite van achterblijvers', In: R. Verhoeff & H.B.G. Ganzeboom (red.). *Cultuur en publiek. Multidisciplinaire opstellen over de publieke belangstelling voor kunst en cultuur*. Amsterdam: Siswo, 5-32.
- Meyer, John W. & Brian Rowan. 1991. 'Institutionalized organizations. Formal structure as myth and ceremony'. In: Powell and DiMaggio (red.). 41-62. (Oorspronkelijk in *American Journal of Sociology* 83 (1977), 340-363.)
- Mohr, J. & V. Duquenne. 1997. 'The duality of culture and practice', *Theory and Society* 26, 305-356
- Mohr, John. 1998. 'Measuring meaning structures'. In: *Annual Review of Sociology* 24, 345-370.
- Nooy, W. de 1993. *Richtingen & lichten. Literaire classificaties, netwerken, instituties*. [Rotterdam]: Erasmusdrukkerij. Proefschrift KUB.
- Peterson, R.A. 1985. 'Six constraints on the production of literary works.' In: *Poetics* 14, 1985, 45-67.
- Rees, C. J. van. 1983. 'How a literary work becomes a masterpiece. On the threefold selection practiced by literary criticism'. In: *Poetics* 12, 309-417
- Rees, C. J. van 1987. 'How reviewers reach consensus on the value of literary works'. In: *Poetics* 16, 275-294.
- Rees, C.J. van & G.J. Dorleijn 2000. 'The eighteenth-century literary field in Western Europe: The interdependence of material and symbolic production and consumption'. In: *Poetics* 28, 331-348.
- Rees, K. van & J. Vermunt. 1996. 'Event history analysis of authors' reputation. Effects of critics' attention on debutants' careers'. In: *Poetics* 23, 317-333.
- Roegholt, R. 1972. *De geschiedenis van De Bezige Bij 1942-1972*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Thornton, P. 2004. *Markets from culture. Institutional logics and organizational decisions in higher education publishing*. Stanford: Stanford Business Books.
- Verboord, M. & K. van Rees. 2005. 'Institutional contexts and the literary education curriculum', paper for 100th Meeting of American Sociological Association, Philadelphia.
- Verboord, M. 2003. 'Classification of authors by literary prestige'. In: *Poetics* 31, 2003, 259-288.

Verboord, M. 2003. *Moet de meester dalen of de leerling klimmen? De invloed van literatuuronderwijs en ouders op het lezen van boeken tussen 1975 en 2000*. Amsterdam: Thesis Publishers. Proefschrift Universiteit Utrecht.

Verdaasdonk, H. 1983. 'Social and economic factors in the attribution of literary quality'. In: *Poetics* 12, 383-396.